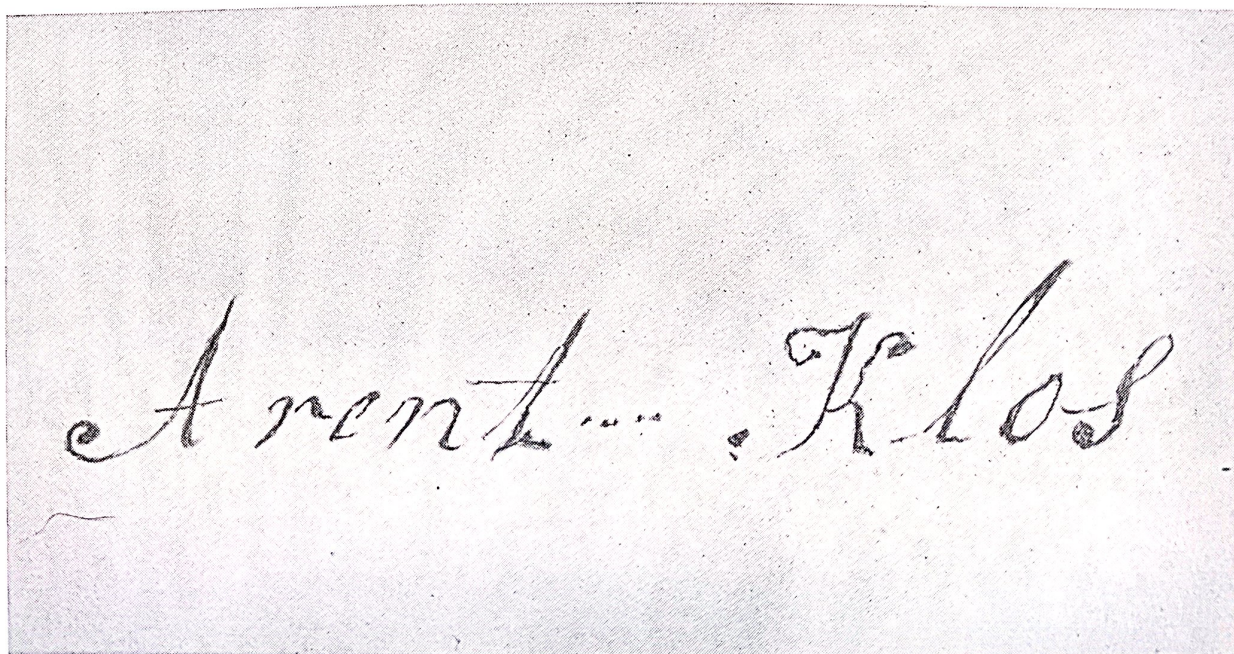

18e eeuwse plateelbakker te Schiedam

J. PAALMAN

ARENT KLOS werd in 1732 te Delft geboren ¹. Henri Havard noemt in zijn 'Histoire des faïences de Delft' het jaar 1749 als geboortjaar, maar dit kan niet juist zijn ². In dat jaar werd geen kind van die naam in Delft gedoopt, terwijl bovendien dit jaar te laat is. De doopinschrijving dd. 19 augustus geeft als zijn ouders Jan Arense Koes en Magtel Schilperoot. De familienaam was blijkbaar moeilijk te spellen, immers bij de ondertrouw der ouders op 4 februari 1730 heette de vader Jan Ariens Klos, bij de doop van een kind in 1736 Cloks, bij die van vier andere kinderen wederom Klos. Het beroep van de vader was, blijkens een testament van 10 september 1741, 'thuinder' ³. Op 16 juni 1754 trouwde Arent Klos, jongeman, wonende in de Raamstraat, met Philippina Grassenburgh, jongedochter, wonende in de Agtersak ⁴. Twee kinderen werden geboren, een dochter Magtelt in 1755, en een zoon Andries in 1756 ⁵. Een mutueel testament van Arent en Philippina dd. 18 september 1756 vermeldt geen beroep van de echtgenoot ⁶. Wel draagt het de handtekening van Arent, die er als volgt uitziet:

In 1761 horen wij weer iets van hem. In dat jaar kocht hij te Delft een huis aan de Harmen Coxlaan, zuidzijde. De prijs was 300 gulden ⁷. Hij had kennelijk in die jaren nog geen plannen zich elders te vestigen. Ook nu geen vermelding van zijn beroep, zodat wij niet weten, of hij toen al in de aardewerk-fabrikage werkzaam was. Augustus 1779 richtte Klos een verzoekschrift aan het Stadsbestuur van Schiedam. Hij noemt zich daar 'Burger en inwoonder der stad Delft, mitsgaders Schilder van het plateelbakkers of Delfts aardewerk' ⁸. Hij schrijft, dat hij een geheel nieuw soort aardewerk heeft uitgevonden, waarvan hij het resultaat aan verschillende personen heeft mogen tonen. Bij onderzinking is gebleken, dat zijn aardewerk tegen kokend water bestand is, dat er zelfs in kan worden gekookt en gebraden, zonder dat er breuken en scheuren ontstaan. Daar hij dit 'verbeterde' product voor eenzelfde bedrag als het 'gewoone Delfts aardewerk' zou kunnen vervaardigen, terwijl hij evengoed 'Inlandsche als Brusselsche of andere buitenlandsche aarde' kan gebruiken, richt hij zich, ook mede omdat hij onvermogen is en daarom 'hulp bij ver-

Arent... Klos

Geernde Onderdanig en Reuerentelyk te Koninge
Arend Adol. Bürger en inwoonder der Stad.
Delft, mitgaderd Schilder van het plateel
blikkers of Delft aardewerk:

Dat, Hij ondergeteckende heeft uitgevonden
den een veel bettere soort van aardewerk,
van tot nog toe in Delft, of in vele Landen
gefabeiceert, of uitgevonden is; Waar van
hij de eer heeft gehad, de proeve daar van
aan veel aardsienlyke Heeren te presenteren:
Welke, by ondervindinge gebleken is,
dat, Dit Zyn geïnventeerde niet alleen
tegen het Tokend Water bestand is, maar
Zelve daar in kan gekookt of gebraden
worden, Zonder daar aan enige Scherping
of Letzel hoegenaamt te Verorlooken;
het Welk ook de goedkeuringe van alle die
den oecomonischten Tok beuinner, (Te Zelf
van vele bevooroordeelden) heeft moeten
wegdraagen, te Meer, om dat het (Nuttel-
genstaande Dese Vorige verbetering)
Toos even de Zelve prijs als het gewone

mogenden' moet zoeken, tot het Stadsbe-
stuur van Schiedam, 'welkers oogen altoos
op 't Welzijn hunner getrouwe onderdanen
gevestigd staan', om hem een geschikte
plaats voor het oprichten van een fabriek
aan te wijzen en om hem 'met UwEd.

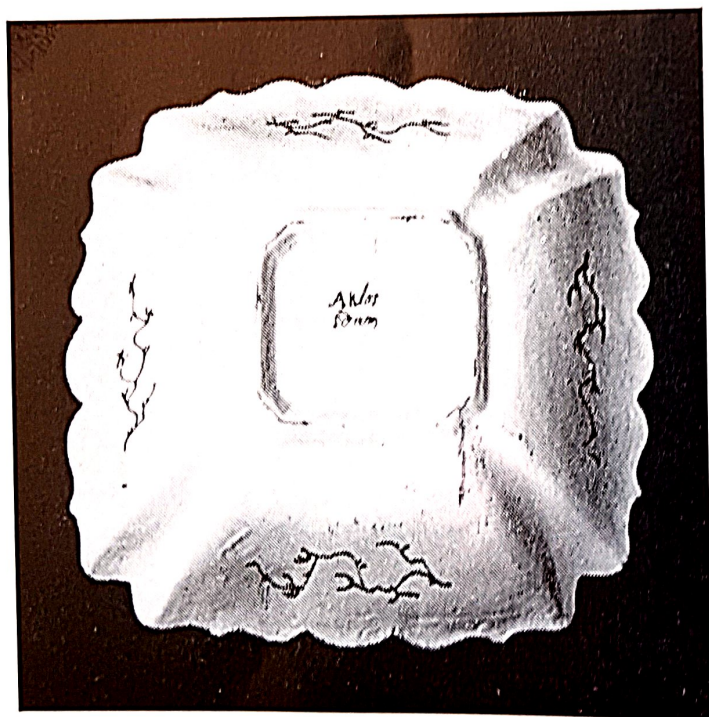
Groot Agtbare Vermogende Kragt en
middelen in zijn onvermoogen in dezen te
ondersteunen en beschermen'.

Een gedeelte van dit door Klos onderte-
kende, doch niet zelf geschreven verzoek-
schrift, is hier in fascimilé afgebeeld.

Delfsaandewerk Zoude Kunnen, niet dan Ver-
kocht: als ook om dat het bereyngende
niet in geinventeerde, voor hem, een zoo goed
van Inlandsche als van Buitlandsche of
ander Buitenlandsche Stads kan worden ge-
maakt:

Het Welk hem ondergeteekende - aange-
heeft - aangezien hij tot de bereynging en vol-
brenging dier Fabrick ten eenemake
onvermogen is, om hulp en bestand in de
vermogenen te zoeken, ten eynde hij in een
paar toe bekwaame gelegenheid mogten ge-
maakt worden, om, in afwachting van een
Goddelijken Zegen, deze nuttige Fabrick zoo
wel ten nutte van Staat ingedien als ten
hem Zelf te bevorderen.

Heeft Klos zich ook gewend om steun tot het Delftse stadsbestuur? Wij weten het niet. In elk geval is er geen verzoekschrift van hem in behandeling genomen. Waarschijnlijk zal men er in Delft weinig voor gevoeld hebben een concurrerend bedrijf te helpen oprichten, dat voor de toch al economisch zwakke aardewerk-industrie een groot gevaar zou kunnen opleveren. Misschien heeft Klos ook gepoogd de bestaande Delftse fabrieken voor zijn uitvinding te interesseren. Had men geen vertrouwen in hem en zijn uitvinding? Schiedam toonde meer belangstelling. Op 17 augustus werd zijn verzoekschrift in de vroedschap gelezen, en - zoals gebruikelijk was - aan Burgemeesteren en Gecommitteerde Vroedschappen om advies gezonden. In de zitting van de Vroedschap van 24 september 1779 kwam de zaak in behandeling. Helaas kon men niet ingaan

Slabakken

van aardewerk, vierkant met gekartelde rand, met beschildering van bloemen (rozen, tulpen) en rocaillemotief in paars, geel, groen en blauw op wit fond.

Eind 18e eeuw.

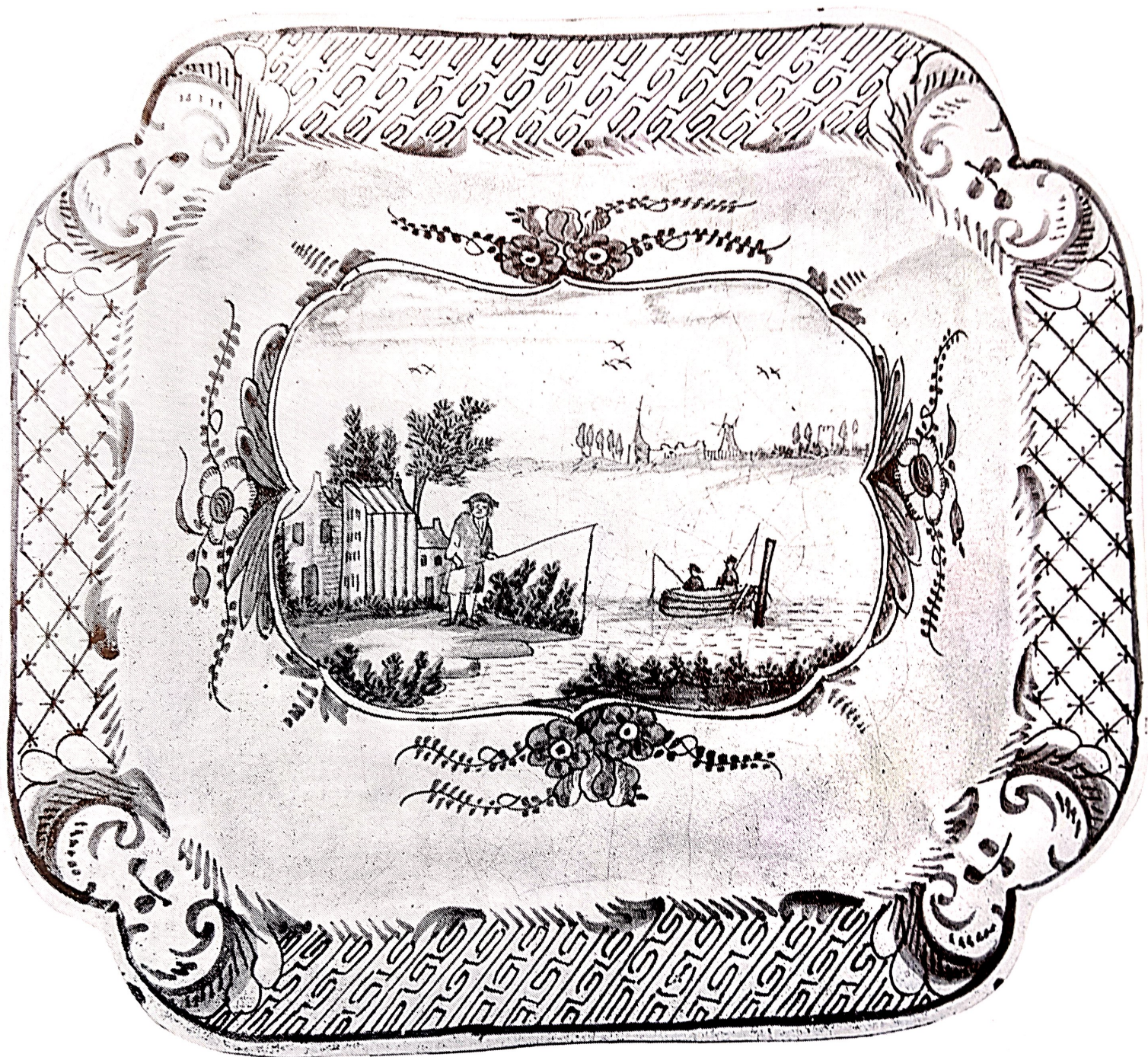
Afm.: l. 23,5 cm, br. 23,5 cm, h. 8,5 cm

Afm.: l. 22,5 cm, br. 22 cm, h. 8,5 cm.

op het verzoek om financiële steun. Daar de vroedschappen zich er van bewust waren, dat het welzijn der ingezetenen 'niet wijinig kan bevordert worden door het vermeerderen van Trafecquen en Fabriqueu', besloten zij aan Klos gratis af te staan een gedeelte van de stadsgronden, gelegen 'over de Hoofdbrugge of desgenaamde Varken-Sluijs, achter de Gronden en Erven bij Leeuwenschild thans in Eigendom beseeten wordende'. Als voorwaarden stelden zij, dat de fabriek niet zo hoog mocht zijn, dat de 'daar over staande Hout-Zaag-Molen' gehinderd werd, en dat zij, wanneer de fabriek niet zou floren, nooit mocht worden gebruikt als 'Branderije' ⁹. Financiers voor de op te richten fabriek vond Klos in de personen van Mr. Bernard Johan Pielat van Bulderen en Willem van Olfen. Deze ondernemende lieden (zij waren ook betrokken bij de oprichting van een snuifmolen en een katoenspinnerij ¹⁰), werden de 'directeuren van de nieuw opgerichte Aardewerk-Fabrycq onder de Zinspreuk De Onderneeming' ¹¹. Met hen sloot Klos een contract,

Schiedam

A. : klas

*Scheerbekken
van aardewerk, beschilderd in mangaanpaars
en groen op wit fond met een decor van
bloemtakken.
Eind 18e eeuw.
Afm.: l. 27,5 cm, br. 23,5 cm, h. 7,5 cm.
Gemerkt in mangaan: A. Klos Sdam.
Rijksmuseum Amsterdam.*

dat helaas onvindbaar is. Klos was de 'Fabryck Meester'¹², zo ongeveer gelijk te stellen met bedrijfsleider. Op 2 oktober 1779 kwam Klos naar Schiedam en werd daar ingeschreven in het Register van ge-admitteerden tot het klein burgerrecht¹³. Blijkens de aantekening in margine verstrekte de stad Delft voor hem geen acte van readmissie, d.w.z. gaf geen verzekering aan Schiedam, dat Klos, mocht hij tot armoede vervallen, in Delft weer zou worden toegelaten 'als hunne oude Inwoonder' en ten laste van deze stad komen. Op 14 februari 1780 verzocht Klos aan de Commissarissen van de Godshuizen te Delft om de acte van readmissie. Op grond van een keur van 26 november 1755 verwees men zijn aanvraag naar de Heren van de Weth (College van Schout, Burgemeesteren en Schepenen)¹⁴. Dezelfde dag verscheen Klos, 'plateelbackersknecht alhier' in hun midden. Na hem aangehoord te hebben 'is vervolgens na deliberatie en lectuur van de vorengenoemde keure in dato 26 November 1755 goedgevonden en verstaan het doen van welgemelde heeren Commissarissen over de Godshuizen te approuberen, en aan voorn. Arent van der Klos zijn gedaan versoeck te weygeren en af te slaan; hetgeen aan denzelve weder binnen gestaan zijnde, door den heer Officier met voorhouding van opgemelde keure, die hem niet onbekend konde zijn, is aangezegd geworden'¹⁵. Eerst 7 februari 1781 vernemen wij dan weer iets over de plateelbakkerij, die elders genoemd wordt 'Delfts Aardenwerkfabricq'¹⁶, op een andere plaats 'Porcelain-Fabrycq'¹⁷. De Burgemeesters stonden toen de Directeuren toe om de benodigde aarde uit de stadslanden te doen halen¹⁸. Het tijdstip van de aanvang der fabrikage kan wellicht omstreeks deze datum gesteld worden. Lang heeft de verbintenis van Klos niet geduurd, want op 14 mei 1781 verschenen de twee directeuren in de burgemeesterskamer om zich te beklagen over het plichtsverzuim en de nalatigheid van

¹² G. A. Schiedam, *ibidem*.

¹³ G. A. Schiedam, Register van akten van admissie, OAA nr. 396.

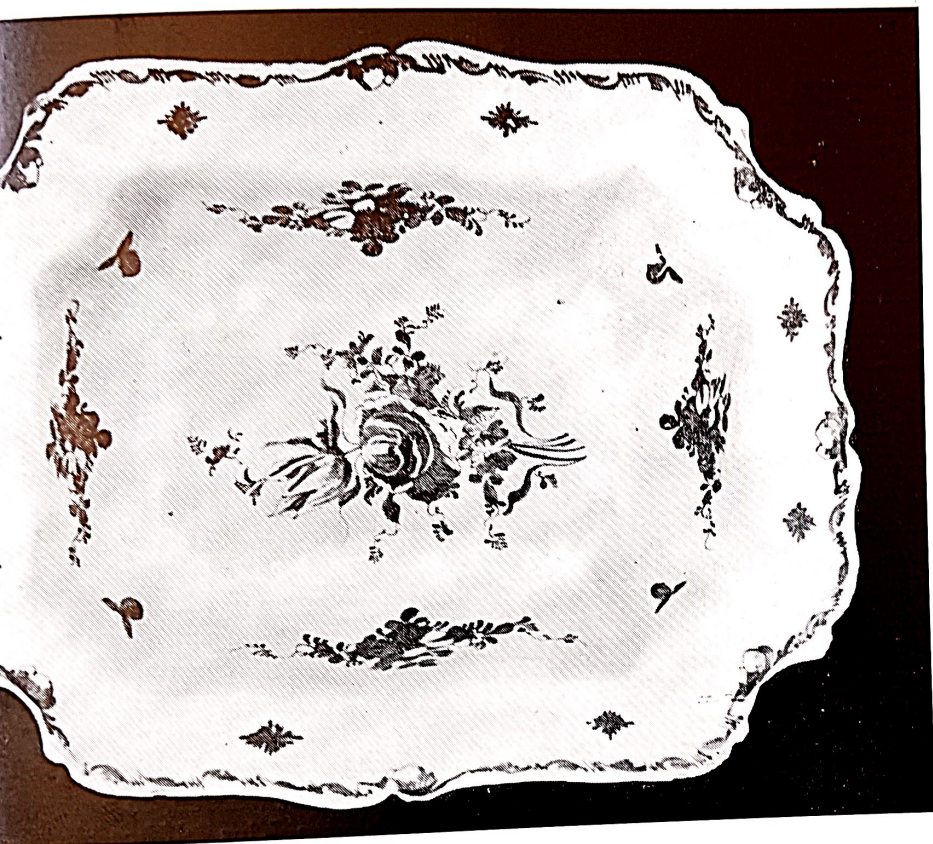
¹⁴ G. A. Delft, Notulen Commissarissen Godshuizen, 1e Afd. nr. 1887, dl. 10.

¹⁵ G. A. Delft, Notulen Heeren van de Weth, 1e Afd. nr. 2002, dl. 31.

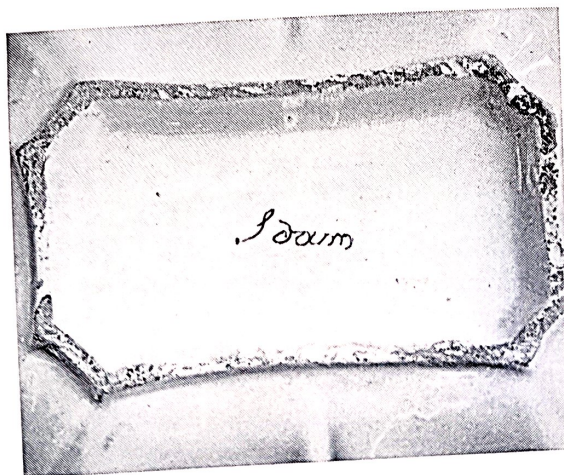
¹⁶ G. A. Schiedam, ORA 944, fol. 955; Notaris Lassis.

¹⁷ G. A. Schiedam, Besogneboek Burgemeesteren, OAA nr. 382, fol. 64v.

¹⁸ G. A. Schiedam, *idem*, fol. 50.

*Schaal
van aardewerk met blauw decor van bloemen,
o.a. rozen en tulpen op wit fond.
Afm.: l. 31 cm, br. 24,5 cm, h. 8 cm.
Eind 18e eeuw.
Gemerkt in blauw Sdam.
Historisch Museum Rotterdam.*

Klos om te voldoen aan zijn verplichtingen 'in het Contract dier ten zijnen behoeven, doch onder Directie van andere Particuliere Persoonen, gedaane Negotiatie'. Burgemeesters vermaanden Klos om zich aan het contract te houden, maar deze toonde een 'volstreckte onwilligheyd'. Burgemeesteren besloten daarop 'tot voorkoming van Vervreemding of Alienatie, Directeuren te auctoriseeren soo als geauctoriseerd worden bij deezen, om te doen nemen in arrest en bewarender hand, alle de goederen, hoe ook genaamd, en van wat aard en conditie deselve sullen zijn, welke in de voorz. Porcelain-Fabrycq sullen worden gevonden, zoo die geene, welke de Supplianten in hunne qualiteit, als den voorn. Arent Klos in zijn prive zijn toebehorende' ¹⁹. De directeuren probeerden de zaak nog in het reine te brengen en lieten op 26 mei d.a.v. door notaris Lassis aan Klos vragen, of hij het tussen hen gemaakte contract niet erkende als zijn contract. Het antwoord luidde bevestigend, maar - zo voegde Klos er aan toe - 'ik heb er nooit een copij van gehad' ²⁰. Zolang het contract niet gevonden is, zal de aard van de onwilligheid van Klos duister blijven.

Op 7 juli 1781 werd aan Arent Klos 'desselfs verzegeld geheim van nieuw geinventeerd Aardewerk te maken, op desselfs verzoek gerestitueerd' ²¹. Over de verdere levensloop van Klos kunnen we kort zijn. In augustus 1782 werden hij en zijn vrouw ingeschreven als lidmaten van de Hervormde Gemeente te Delft ²². Op 30 november 1795 verleenden de Commissarissen over de Godshuizen aan 'Vliepina Grassenburg' acte van readmissie op Haastrecht ²³. Op 27 november 1809 overleed te Delft Philippina Grassenburg, weduwe van Arent Klos, oud 83 jaar, gereformeerd, wonende aan de Verwersdijk, nalatend twee kinderen ²⁴. Dit is het laatste, dat wij van Klos vernemen. Na het vertrek van Arent Klos bleef de fabriek nog enige jaren bestaan. Op 19

¹⁹ G. A. Schiedam, idem, fol. 64 e.v.

²⁰ G. A. Schiedam, ORA nr. 944 fol. 955.

²¹ G. A. Schiedam, Besogneboek Burgemeesteren, OAA nr. 382, fol. 70.

²² Archief Ned. Hervormde Gemeente te Delft, inv. nr. 206.

²³ G. A. Delft, Notulen Commissarissen Godshuizen, 1e Afd. nr. 1887, dl. 11.

²⁴ G. A. Delft, Begraafboek nr. 149.

januari 1782 gaven een 'aantal Persoonen werkende in de Plateelbakkerij binnen deeze Stad' te kennen, 'dat zij ten nutte dezer Fabriecq hun hebben doen engageeren om van Delft de Plaatze hunner Geboorte herwaards te komen', maar dat Schiedam hun nog geen permanente vestiging had toegestaan. Zij verzochten, omdat 'nu omlangsch zekere Resolutie van de Regeering van Delft was kenlijk geworden, waar bij alle die geenen, welke hier of elders in bovengemelde Fabryeq, sich buijten Delft sullen geneeren, van alle Benefitien, soo ten Opsichte van hun als van de hunne, worden ontsiet', indien zij niet dadelijk terugkeerden om 'eene gunstige admissie om zich met hunnen 'Huysgesinnen bij Continuatie en ongestoord, hier ter Steede te mogen etabliseren', m.a.w. om zich definitief in Schiedam te mogen vestigen ²⁵. Op 18 februari d.a.v. werd aan alle in de fabriek werkende personen de admissie verleend ²⁶. De arbeiders kwamen dus uit Delft, waar de aardewerkfabrieken in steeds groter verval raakten, met alle kwalijke gevolgen voor de arbeiders van dien. Volgens een request uit 1782 van de Delftse fabrieken aan de Staten-Generaal was een der oorzaken de import van buitenlandse, in het bijzonder Engelse, producten ²⁷. De Schiedamse aardewerkfabriek 'De Onderneeming' ontkwam niet aan het lot, dat de Delftse industrie trof: ook zij moest haar poorten sluiten. Wij vernemen niets hierover in de besluiten van het stadsbestuur van Schiedam, maar in één der Boelhuisboeken staat geschreven: 'Op den 6 July 1785 zijn op ordere van de Heeren Directeuren van de aardewerkfabriecq om constant geld vercocht de navolgende goederen...'. Dan volgen 36 foliobladzijden om alle verkopen te boeken. De totaal opbrengst bedroeg 825 guldens en 4 stuivers. Uit deze lijst blijkt wat er zo al werd vervaardigd, saladebakken, borden, kwispeldoren, soepborden, scheerbekken, schaal-tjes, vergiettesten, azijnstellen, soepterrie-

nen, bloempotten, enz. ²⁸. De poging om in Schiedam een aardewerkindustrie te vestigen, had hiermede haar einde gevonden. Het is vreemd te constateren, dat nu, na 187 jaar, het aan ons bekende aardewerk van Arent Klos op de vingers van één hand te tellen is. De zelfde hand, waarmede de schalen, potten, e.d. door Klos vervaardigd werden, doch ook de zelfde hand van de boelhuisknecht, en... van de koper, die de producten na veelvuldig gebruik afvoerde... Het overgebleven werk kan ons toch een inzicht geven in de versieringsmotieven van Klos. Landschappen in flets blauw of flets paars, of bloemdecors in blauw, paars, groen en geel. Zijn blauw is niet te vergelijken met Delftse producten uit die tijd. Bovendien is de witte tinglazuur korrelijger en iets grijzer. Het geheel ademt de sfeer van typisch gebruiksaardewerk, en het zal daaraan ook zeker toe te schrijven zijn, dat van de vele zaken, die in 'De Onderneeming' gemaakt werden, zo weinig bewaard is gebleven. Klos zelf heeft gedurende de vier, misschien vijf jaar, dat er geproduceerd werd, niet langer dan drie, hoogstens vijftien maanden zijn aandeel geleverd. Het is een zeldzaamheid, wanneer aardewerk enigszins nauwkeurig kan worden gedateerd. Van de vijf resterende, door Klos gesignde stukken, kunnen we de datering vrij zeker stellen tussen 7 februari 1781 en 14 mei daaraan volgende. Bij de samenstelling van deze bijdrage heb ik o.m. mogen putten uit een artikel in 'De Schiedammer' van 11 november 1949 van de hand van Drs. A. van der Poest Clement. De huidige gemeente-archivaris van Schiedam, Drs. G. van der Feijst, was mij behulpzaam bij het archiefonderzoek.

²⁵ G. A. Schiedam, Besogneboek Burgemeesteren, OAA nr. 382, fol. 99v.

²⁶ G. A. Schiedam, idem, fol. 107.

²⁷ G. A. Schiedam, Ingekomen Stukken bij de Vroedschap, OAA nr. 47.

G. A. Schiedam, Boelhuisboeken, ORA nr. 527, fol. 1-36.